

Aspekt prawny wczesnego macierzyństwa

The legal aspect of early motherhood

Monika Zarazowska¹,
Magdalena Lewicka²,
Magdalena Sulima²

¹ Absolwentka kierunku Położnictwo
UM w Lublinie, Polska

² Zakład Położnictwa, Ginekologii
i Pielęgniarstwa Położniczo-Ginekologicznego,
Wydział Nauk o Zdrowiu,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie, Polska

Streszczenie

Małoletnie matki to kobiety, które zaszły w ciążę i (lub) urodziły dziecko do 18. roku życia. Prawne aspekty dotyczące ciąży małoletniej są zawarte w przepisach prawa rodzinnego oraz prawa karnego. Regulacje prawne mają na celu pomoc nieletnim w przypadku zajścia w ciążę. Celem pracy było przedstawienie aspektów prawnych wczesnego macierzyństwa.

Abstract

Juvenile mothers are women who became pregnant and (or) given birth to 18 years of age. Legal aspects concerning underage pregnancy are included in the area of family law, and criminal law. Legal regulations are designed to help minors in case you become pregnant. The aim was to shift the legal aspects of early motherhood.

**European Journal
of Medical Technologies**
2015; 2(7): 30-35

Copyright © 2015 by ISASDMT
All rights reserved
www.medical-technologies.eu
Published online 13.11.2015

Adres do korespondencji:

dr n. med. Magdalena
Lewicka
Zakład Położnictwa,
Ginekologii
i Pielęgniarstwa
Położniczo-
-Ginekologicznego
Wydział Nauk
o Zdrowiu, Uniwersytet
Medyczny w Lublinie
Chodźki 6, 20-093 Lublin
e-mail: m.lewicka@
umlub.pl

Słowa kluczowe:

małoletnia
matka, wczesne
macierzyństwo, prawo

Key words:

minor mother, early
motherhood, right

Wstęp

Niepełnoletnia ciężarna, małoletnia matka, nastolatka w ciąży – terminy te opisują kobietę dojrzałą pod względem biologicznym do odbycia porodu, lecz niedojrzałą pod względem psychologicznym, społecznym, emocjonalnym do roli matki. Każdego roku kilkanaście tysięcy dziewcząt poniżej 19. roku życia jest przyjmowanych do szpitali w celu odbycia porodu. Liczba ciąż nastolatek może być wyższa niż podawane statystyki, ponieważ niektóre dziewczęta decydują się na jej usunięcie.

Prawne aspekty dotyczące ciąży małoletniej są zawarte w obszarze prawa rodzinnego oraz prawa karnego. Osoba nieletnia pozostaje pod opieką i władzą rodzicielską. W związku z tym jej rodzice lub opiekunowie mają określone prawa i obowiązki w stosunku do ciężarnej nastolatki. Obowiązki wobec ciężarnej nieletniej posiada również szkoła lub placówka opiekuńczo-wychowawcza. Pojawia się także kwestia zawarcia związku małżeńskiego przez osobę niepełnoletnią z ojcem dziecka oraz problem odpowiedzialności karnej mężczyzny, z którym zaszła ona w ciążę, gdy do stosunku płciowego doszło przed ukończeniem przez nią 15 lat. Warto się też zastanowić nad kwestią przerwania ciąży przez małoletnią [1].

Rozwinięcie

W zakresie aspektów prawnych wczesnego macierzyństwa istotne znaczenie mają przepisy Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Z żadnego przepisu tej ustawy nie wynika, aby wiek ciężarnej miał jakiegokolwiek znaczenie dla utrzymania bądź przerwania ciąży. W obszarze dopuszczalności do przerwania ciąży małoletnia nie jest inaczej traktowana niż kobieta pełnoletnia [1,2].

Według art. 4a Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w przypadku gdy:

- ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej;
- badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu;
- zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego [2].

Pierwszy przypadek jest określony z przesłanki medycznej, drugi – eugenicznej, zaś trzeci kryminalnej [1]. Zgodnie z ust. 2 tego artykułu nie jest określony okres, w którym możliwe byłoby przerwanie ciąży z przesłanki medycznej, wobec czego przyjmuje się, że przerwanie ciąży może nastąpić w każdym momencie jej trwania. Przerwanie ciąży z przesłanki eugenicznej jest dopuszczalne do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety. Natomiast gdy zachodzą względy kryminalne, usunięcie ciąży jest możliwe, jeżeli od początku ciąży nie upłynęło więcej niż 12 tygodni. O wystąpieniu przesłanki medycznej bądź eugenicznej stwierdza lekarz, zaś o tym, czy ciąża powstała w następstwie czynu zabronionego, stwierdza prokurator, co wynika z ust. 5 tego artykułu [2].

Według art. 4a ust. 4 wspomnianej Ustawy, aby przerwać ciążę wymagana jest pisemna zgoda ciężarnej kobiety, a w przypadku osoby małoletniej – pisemna zgoda jej przedstawiciela ustawowego, w razie jej braku zgoda sądu opiekuńczego. W przypadku gdy małoletnia dziewczyna w ciąży ma powyżej 13 lat, wymagana jest również jej pisemna zgoda, jeśli ma mniej niż 13 lat – zgoda sądu opiekuńczego, a małoletnia ma prawo do wyrażenia własnego zdania. We wszystkich tych przypadkach, gdy kobieta ciężarna jest uprawniona do wyrażania swojej zgody na przerwanie ciąży i gdy zgody takiej nie wyraża, decyzja jej w tym względzie jest nienaruszalna i nie może być przełamana poprzez orzeczenie sądu opiekuńczego. Nie mogą jej również przełamać rodzice lub opiekunowie jako przedstawiciele ustawowi małoletniej. Zatem jedynie w sytuacji, gdy ciężarna nie ukończyła 13. roku życia, jej stanowisko co do utrzymania ciąży nie jest decydujące, ale powinno być wzięte pod uwagę [1,2].

Na decyzję nieletniej ciężarnej jej rodzice mogą wpłynąć drogą perswazji, natomiast zastosowanie przez nich jakiegokolwiek przymusu stanowi złe wykonywanie władzy rodzicielskiej. W ostateczności naciski rodziców na nastolatkę są możliwe jedynie w sytuacji, gdy zachodzi prawna przesłanka przerwania ciąży. Gdy rodzice uznają ciążę małoletniej za przedwczesną lub będą mieć inne niewygodne powody, to przerwanie jej jest niedopuszczalne. W tej sytuacji rodzicom tej dziewczyny grozi kara pozbawienia wolności do lat 3 za nakłanianie jej do przerwania ciąży wbrew przepisom ustawy na podstawie art. 152 § 2 Kodeksu Karnego z 6 czerwca 1997 r., jak też za udzielenie jej pomocy w przerwaniu ciąży, a w szczególności sfinansowaniu nielegalnego przerwania ciąży. Odpowiedzialność karną ponosi też ten, kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę, naruszając przepisy Ustawy, co wynika z § 1 tego artykułu. Dotyczy to przede wszystkim lekarza dokonującego zabiegu. Nakłanianie kobiety do aborcji i przerwanie ciąży bądź udzielenie jej pomocy w wypadku, gdy dziecko osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 według § 3 tego artykułu [1,2].

Tymczasem według art. 153 § 1 Kodeksu karnego ten, kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza kobietę ciężarną do przerwania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8, zaś gdy sprawca dopuszcza się owego czynu, gdy poczęte dziecko osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10, o czym stanowi § 2 tego artykułu [3]. Odpowiedzialnością karną objęty jest również mężczyzna będący ojcem poczętego dziecka. Dotyczy ona przypadków udzielenia przez niego pomocy w nielegalnej aborcji, nakłanianiu małoletniej do tego, a także zachowań prowadzących do przerwania ciąży wbrew woli ciężarnej. Znane są również przypadki, kiedy to ojciec dziecka pozbawia życia nieletnią ciężarną. Związane jest to na przykład z odczuwaniem przez niego ciąży jako sytuacji bez wyjścia, brakiem wsparcia ze strony innych, lękiem przed odpowiedzialnością [1].

Ojciec dziecka narażony jest na konsekwencje prawne wynikające z pojęcia z małoletnią poniżej 15.

roku życia. Wynika z tego, że każda ciąża do 15. roku życia to wynik przestępstwa. W prawie polskim według art. 200 § 1 Kodeksu karnego ten, kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej, lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Także ten, kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej, podlega takiej samej karze, o czym stanowi § 2 tego artykułu. Warto dodać, że dopuszczenie się do kontaktów kazirodczych traktowane jest także jako przestępstwo. Według art. 201 Kodeksu karnego ten, kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 [3].

Nieletnia w ciąży niejednokrotnie ma problemy dotyczące przerwania swojej edukacji. Obowiązujące w Polsce przepisy regulują takie rozwiązania, dzięki którym ciężarna małoletnia może uzyskać wsparcie ze strony szkoły oraz innych instytucji. Według art. 2 ust. 3 Ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży szkoła ma obowiązek udzielić uczennicy w ciąży urlopu i/lub innej pomocy niezbędnej do ukończenia przez nią edukacji. Rozwiązania te nie powinny powodować opóźnień w zaliczeniu przedmiotów. W przypadku gdy ciąża, poród lub połóg uniemożliwiają zaliczenie w terminie egzaminów ważnych dla ciągłości nauki, szkoła zobowiązana jest do wyznaczania dodatkowego terminu egzaminu dogodnego dla uczennicy, w okresie nie dłuższym niż 6 miesięcy [4].

Ciąża u nastolatki nie może być przyczyną odmowy przyjęcia jej do placówki opiekuńczo-wychowawczej, jak wynika § 21 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Gdy w takiej placówce znajduje się wychowanka będąca w ciąży, a ta placówka nie może zapewnić jej odpowiednich warunków wynikających z ciąży, to dyrektor placówki może starać się o skierowanie wychowanki do domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Ponadto o jej ciąży zobowiązany

jest powiadomić rodziców bądź opiekunów prawnych oraz sąd rodzinny zgodnie z sytuacją prawną nieletniej według § 36 tego aktu [5]. Według art. 47 ust. 4 Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej matki z małoletnimi dziećmi oraz kobiety ciężarne, które są lub były dotknięte przemocą i/lub znajdują się w innej sytuacji krytycznej, w ramach interwencji kryzysowej mają prawo do schronienia się i do otrzymania wsparcia w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Do tej grupy zaliczają się również ciężarne małoletnie [6]. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży również określa reguły usług świadczonych przez owe instytucje oraz wytycza formę trybu kierowania i przyjmowania do nich. Zgodnie z § 5 ust. 4 osoba niepełnoletnia posiadająca ograniczoną możliwość powrotu do rodziny bądź rozpoczęcia samodzielnego życia może mieć przedłużony pobyt w placówce aż do momentu usamodzielnienia [7]. Artykuł 88 ust. 5 zawiera zapis, dzięki któremu małoletniej przysługuje pomoc na usamodzielnienie się, ale uwarunkowane jest to tym, że przebywała w tej instytucji co najmniej rok. Według art. 51 ustawy kobiety będące w ciąży, również niepełnoletnie, mają prawo do uzyskania pomocy w ośrodku wsparcia, który jest jednostką organizacyjną pomocy społecznej dziennego pobytu [6].

Ponadto zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich są zobowiązane do pomocy ciężarnym małoletnim. Zgodnie z § 57 ust. 4 i 5 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich ciężarnej wychowance powinno się zapewnić opiekę i przygotowanie jej do pełnienia roli matki. O fakcie bycia w ciąży i urodzeniu dziecka przez wychowankę dyrektor zakładu zobowiązany jest do zawiadomienia jej rodziców lub opiekunów prawnych i sąd rodzinny [8].

Istnieją przypadki, kiedy dziewczyna, która nie ukończyła lat 18, pragnie wstąpić w związek małżeński. Najczęstszym powodem jest ciąża lub urodzenie przez nią dziecka. Zgodnie z art. 10 § 1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego z dnia 25 lutego 1964 r. związku małżeńskiego nie może zawrzeć osoba

niemająca ukończonych lat 18, tudzież z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie takiego związku kobiecie, która ukończyła lat 16, a zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny. Regulacja ta obowiązuje od 15 listopada 1998 r., wcześniej granica wieku uprawniająca do zawarcia małżeństwa wynosiła 18 lat dla kobiety i 21 lat dla mężczyzny [10]. Z ustawy tej wynika, że kobieta, która ma skończone 16 lat w porównaniu z mężczyzną może ubiegać się o zezwolenie sądu na zawarcie małżeństwa. To zezwolenie jest uzależnione od jednoczesnego zaistnienia trzech powodów:

- ukończone przez kobietę 16 lat;
- pozytywna ocena sądu, co do zgodności małżeństwa z dobrem założonej rodziny;
- inne ważne powody [10].

Wśród innych ważnych powodów, które warunkują udzielenie przez sąd przedmiotowej zgody, znajduje się:

- urodzenie się dziecka ze stosunku obu ludzi zamierzających wstąpić w związek małżeński;
- ciąża wynikła z takiego stosunku;
- istniejący już między osobami zamierzającymi zawrzeć małżeństwo, i to od dłuższego czasu, trwały związek faktyczny, a przez to istniejące z reguły duże prawdopodobieństwo zajścia kobiety w kolejne ciąży [10].

Dobro założonej w następstwie owego zezwolenia rodziny jest wyrażane przede wszystkim w prawidłowym jej funkcjonowaniu. Należy brać pod uwagę między innymi kwestię dojrzałości niepełnoletniej do współżycia małżeńskiego, charakter i cechy osobiste przydatne w małżeństwie, zdolność do uzyskania środków niezbędnych do utrzymania siebie i rodziny oraz przygotowanie do zawodu [10].

Zezwolenie przez sąd na wstąpienie w związek małżeński przez nieletnią będzie niemożliwe, gdy będzie uzasadnione przypuszczenie, że po pewnym czasie związek małżonków może ulec rozpadowi. Odmowa ta powinna również nastąpić, gdy sąd opiekuńczy nabierze przekonania, że cechy osobiste, które posiada przyszły pełnoletni mąż, bądź wpływ środowiska, w którym małżonkowie mieliby żyć, zagrażają niepełnoletniej [10].

Zawarcie małżeństwa przez małoletnią skutkuje uzyskaniem przez nią pełnoletniości. Wynika to z art.

10 Kodeksu cywilnego z dnia 23 kwietnia 1964 r., którego § 1 stanowi, że „pełnoletnim jest, kto ukończył lat 18”, a § 2 przewiduje, że „przez zawarcie małżeństwa małoletnia uzyskuje pełnoletniość i nie traci jej przy unieważnieniu małżeństwa” [11]. Tej pełnoletności nie traci również, gdy jej małżeństwo zostało rozwiązane przez rozwód przed ukończeniem przez nią 18. roku życia. Niemniej jednak gdyby osoba taka chciała przed ukończeniem 18 lat wstąpić w kolejny związek małżeński, to musi ponownie wystąpić do sądu z wnioskiem o zezwolenie [10].

Kiedy kobieta za zgodą sądu zawarła związek małżeński i staje się osobą pełnoletnią, przestaje podlegać władzy rodzicielskiej swoich rodziców. Jest to zapisane w art. 92 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z nim dziecko pozostaje aż do uzyskania pełnoletności pod władzą rodzicielską [9]. Kobieta poprzez zawarcie związku małżeńskiego uzyskuje pełnoletność, a wraz z nią pełną zdolność do czynności prawnych. Według art. 11 Kodeksu cywilnego zdolność do czynności prawnych rozumiana jest jako zdolność do nabywania praw i zaciągania zobowiązań, tj. kształtowania własnej sytuacji prawnej przez czynności konwencjonalne, a więc do dokonywania samodzielnie wszelkich czynności prawnych [11].

Jedną z ważniejszych kwestii jest ustalenie ojcostwa dziecka, które ma urodzić lub urodziła nieletnia. W prawie rodzinnym istnieją trzy sposoby ustalenia ojcostwa:

- domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki;
- uznanie dziecka przez mężczyznę, od którego dziecko pochodzi;
- sądowe ustalenie ojcostwa.

Art. 62 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego definiuje pierwszy sposób ustalenia ojcostwa. Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki jest wówczas, gdy dziecko urodziło się w czasie trwania związku małżeńskiego albo przed upływem trzystu dni od jego ustania lub unieważnienia. W przypadku gdy nastolatka i ojciec jej dziecka pobierają się przed urodzeniem ich dziecka, wówczas nie ma potrzeby ani możliwości ustalenia ojcostwa w inny sposób [9].

Według art. 73 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego uznanie ojcostwa dziecka może mieć miejsce

wówczas, gdy mężczyzna, od którego to dziecko pochodzi, oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że jest ojcem dziecka, przy jednoczesnym potwierdzeniu tego ojcostwa przez matkę dziecka bądź w terminie do trzech miesięcy od dnia oświadczenia mężczyzny [10]. Istotny jest również przypis art. 77 § 1 i 2 kodeksu, który został wprowadzony ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego [9]. Zawarto w nim to, że oświadczenie potrzebne od uznania ojcostwa może złożyć osoba powyżej 16. roku życia. Ponadto nie istnieją podstawy do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia, jednakże może to nastąpić przed sądem opiekuńczym. Warto dodać, że zgodnie z art. 75 § 1 tego aktu prawnego można uznać ojcostwo dziecka poczętego jeszcze przed jego urodzeniem.

Art. 84 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego określa sądowe ustalenie ojcostwa. Takiego ustalenia może żądać zarówno matka, jak i domniemany ojciec dziecka. W przypadku gdy są to osoby niepełnoletnie, ale posiadają ukończone 13 lat, zgodnie z art. 65 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego przysługuje im zdolność procesowa. Oznacza to, że nieletnia, jak i jej partner mogą wystąpić do sądu o ustalenie ojcostwa nawet wtedy, gdy ich rodzice nie wyrażają na to zgody [11].

W przypadku kiedy to osoba poniżej 18. roku życia jest w ciąży, istnieje również problem władzy rodzicielskiej nad dzieckiem urodzonym przez małoletnią dziewczynę. Wiele z nich nie zdaje sobie sprawy, że istnieje zapis w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym mówiący, że jeżeli matka dziecka ma mniej niż 18 lat, to istnieje konieczność ustanowienia opiekuna prawnego dla jej dziecka (do czasu uzyskania przez nią pełnoletności) [12]. Zgodnie z art. 94 § 1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego władzę rodzicielską mają tylko rodzice posiadający pełną zdolność do czynności prawnych. Czynności te człowiek nabywa po ukończeniu przez niego 18 lat oraz gdy kobieta po ukończeniu 16 lat zawiera związek małżeński. Zdarzają się przypadki, kiedy to nieletnia matka nie będzie mieć władzy rodzicielskiej nad własnym dzieckiem, zaś będzie ją miał pełnoletni ojciec dziecka. Natomiast jeśli żadnemu z rodziców dziecka nie przysługuje władza rodzicielska, to na podstawie art. 94 § 3 tego aktu prawnego

dziecko ma sądownie ustanowioną opiekę. Według art. 149 § 1-3, zgodnie z dobrem dziecka, opiekunem prawnym powinna zostać ustanowiona przede wszystkim osoba wskazana przez któregoś z rodziców dziecka. Gdy zaś osoba ta nie zostanie ustanowiona opiekunem, to do roli opiekuna powinno się dobrać osobę spośród krewnych lub innych bliskich rodziców. W przypadku braku takich osób rolą sądu opiekuńczego jest zwrócenie się o wskazanie opiekuna do właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej albo do organizacji społecznej zajmującej się sprawami małoletnich. W sytuacji gdy dziecko nieletnich osób przebywa w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo innej tego typu placówce, sąd może zwrócić się także do wyżej wymienionych ośrodków. Ważne jest to, że niepełnoletni rodzice dziecka nieposiadający pełnej zdolności do czynności prawnych także uczestniczą w sprawowaniu opieki nad dzieckiem i w jego wychowaniu. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy sąd opiekuńczy, mając na względzie dobro dziecka, wyda inne postanowienie, zgodnie z art. 96 § 2 tego aktu prawnego [9].

Podsumowanie

Wymienione wyżej regulacje prawne mają na celu pomoc nieletnim w sytuacji zajścia w ciążę. Przypadki ciąż wśród nastolatek powinny być traktowane szczególnie, z uwzględnieniem dobra dziecka. Jednak najważniejszą rolę powinno spełniać przede wszystkim zrozumienie i pomoc dorosłych, szczególnie rodziców niepełnoletniej i ojca dziecka.

Piśmiennictwo

1. Krajewski R.: Prawne aspekty ciąży małoletniej. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2010; 3: 44-47.
2. Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. <http://isap.sejm.gov.pl/>
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553.
4. Zawisza-Masłyk E.: Nieletnie matki – niechciany problem. *Opieka, Wychowanie, Terapia* 2009; 3-4: 8-12.
5. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Dz. U. 2007 nr 201 poz. 1455.
6. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Dz. U. 2004 nr 64 poz. 593.
7. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Dz. U. z dnia 18 marca 2005 r., Nr 43, poz. 418.
8. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Dz. U. 2001 nr 124 poz. 1359.
9. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59.
10. Krajewski R.: Małżeństwo małoletniej w świetle prawa. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2008; 3: 44-48.
11. Kodeks cywilny. LEX Wolters Kluwer S.A. Warszawa 2014.
12. Włodarczyk E. *Nastoletnie macierzyństwo jako problem indywidualny i społeczny.* [W:] Marzec – Holka K. (red): *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja.* Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009: 454-463.